

*Гарасимів О. Ю.,
аспірант кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

РІШЕННЯ СТРАСБУРЗЬКОГО СУДУ, В ЯКИХ УКАЗАНО НА НЕДОЛІКИ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА СТАН ЇХ ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ

Анотація. Стаття присвячена відбору і аналізу тих рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України, в яких зазначено на законодавчі дефекти в області цивільного права. Наведено види прав, порушення яких констатовані в досліджених рішеннях. Проаналізована реакція національного законодавця на констатовані дефекти.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод, законодавчі дефекти, національні законодавчі гарантії, цивільне право.

Постановка проблеми. Відповідно до офіційної статистики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) станом на 30 червня 2015 року Україна посідає перше місце серед усіх держав-відповідачів за кількістю скарг, зареєстрованих у ЄСПЛ [1]. Таким чином, забезпечувані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) права ще не отримали достатнього забезпечення в її законодавстві.

Сучасні вітчизняні дослідники зосереджують свою увагу переважно на впливі рішень ЄСПЛ на правозастосовну діяльність в Україні (праці С. Головатого, О. Климович, П. Рабіновича, О. Соловйова, Д. Супруна, С. Тимченка, С. Федика, С. Шевчука та ін.), оскільки здебільшого порушення забезпечених Конвенцією гарантій вбачається в недоліках правозастосування. Проте такий вплив на правотворчу діяльність залишається не дослідженим достатньою мірою.

Метою статті є відбір тих рішень ЄСПЛ у справах проти України, в яких вказано на недоліки вітчизняного цивільно-правового законодавства й аналіз таких законодавчих дефектів із погляду ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні результати дослідження полягають у систематизації національних законодавчих дефектів у галузі цивільного права, виявлених ЄСПЛ у його рішеннях у справах проти України та аналізі реакції національного законодавця на рекомендації, висловлені у таких рішеннях. Вказані законодавчі дефекти торкаються як особистих немайнових прав (право на повагу до особистого та сімейного життя, право на свободу поглядів), так і майнових прав (право власності) фізичної особи.

Право на зміну по батькові як складова права на повагу до особистого та сімейного життя. У п. 40, 41 рішення у справі «Gagnaga проти України» (2013) [2] ЄСПЛ дійшов висновку, що питання зміни по батькові за законодавством України не визначене з достатньою чіткістю. Свою позицію мотивував тим, що на час подій чинними були різні законодавчі положення. По батькові, як частина особистого імені, традиційно походить від імені батька відповідної особи. Проте законодавство України визнає, що коли особа досягає достатньо дорослого віку для того, щоб приймати самостійні рішення щодо зміни імені, вона

може зберегти або змінити ім'я, надане їй при народженні. Вартий особливої уваги той факт, що особа може зберегти по батькові, навіть якщо її батько більше не носить імені, від якого походить по батькові (відповідно до ч. 2 149 СК України у разі, якщо батько змінив своє ім'я, то по батькові дитини, яка досягла чотирнадцяти років, змінюється за її згодою). У цьому випадку розірвання традиційного зв'язку між по батькові особи та іменем її батька визнається можливим. Чинний ЦК України (ч. 3 ст. 295) передбачає можливість зміни особою по батькові, зокрема, якщо її батько змінив ім'я. Положення ЦК України дублюються у Правилах реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 року № 52/5. Натомість Порядок розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 915 від 11 липня 2007 року не розмежовує складових частин імені особи та встановлює загальний порядок щодо їх зміни.

Беззаперечним визнається той факт, що право особи на збереження свого імені, як і право на його зміну, визнається законодавством України. Отже, на думку ЄСПЛ, українська система зміни імен видається доволі гнучкою та особа може змінити своє ім'я, дотримуючись спеціальної процедури, яка передбачає тільки мінімальні обмеження, які застосовуються у дуже конкретних випадках, здебільшого пов'язаних із кримінальним судочинством (ч. 6 ст. 295 ЦК України). За такої ситуації майже повної свободи зміни імені або прізвища особи обмеження, накладені на зміну по батькові, не видаються ЄСПЛ належним чином та достатньою мірою мотивованими національним законодавством. Для вирішення цього питання у своєму науково-практичному коментарі до СК України проф. З.В. Ромовська пропонує звернутися до ст. 10 СК України, яка передбачає аналогію закону та права [3]. Вказане питання до цього часу залишається недостатньо врегульованим законодавством України.

У ст. 1 Першого протоколу до Конвенції передбачено право кожної фізичної чи юридичної особи безперешкодно користуватися своїм майном, не допускається позбавлення особи її власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права, визнано право держави на здійснення контролю над користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів [4]. У справі «Seryavin and others проти України» (2011) заявники скаржилися на те, що місцеві органи влади незаконно втрутилися в їхнє право часткової власності на горище будинку, уклавши інвестиційний контракт без їхньої згоди [5]. Ці органи також незаконно позбавили заявників їхніх часток власності на горище, передавши право на них інвестору без їхньої згоди. Уряд заявив, що заявники необґрунтовано заперечували реконструкцію горища інвесторами, оскільки ці роботи були вигідними для всіх заці-

кавлених сторін. Оскільки будинок був дуже старим і перебував у поганому стані, відновлювальні роботи на горіщі були вкрай необхідними. Оскільки заявники, які є співвласниками горища, не погоджувалися на проведення відновлювальних робіт, орган місцевого самоврядування як власник трьох квартир у будинку і, відповідно, співвласник горища оскаржив їхню незгоду в суді і отримав обґрунтоване судові рішення, яким було дозволено цей інвестиційний проект. Далі інвесторам була передана мансарда, створена замість горища, у власність. У п. 34, 37, 52 свого рішення у вказаній справі ЄСПЛ встановив, що не існувало чітких законодавчих положень, які були б підставою для припинення прав часткової власності заявників на горище їхнього будинку. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» власники квартир багатоквартирних будинків є співвласниками, зокрема, допоміжних приміщень у будинку і зобов'язані брати участь у загальних витратах, пов'язаних із утриманням будинку і прибудинкової території відповідно до своєї частки у майні будинку. Допоміжні приміщення (кладовки, сараї і т. ін.) передаються у власність квартиронаймачів безоплатно і окремо приватизації не підлягають. Згідно з ч. 1 ст. 113 ЦК УРСР 1963 р. (чинного на час розгляду справи заявників національними судами) володіння, користування і розпорядження майном при спільній частковій власності провадиться за згодою всіх учасників, а при відсутності згоди – спір вирішується судом. У ст. 119 також зазначено, що коли учасник спільної часткової власності на жилий будинок збільшить у ньому за свій рахунок корисну площу шляхом прибудови, надбудови або перебудови, проведеної за згодою решти учасників і в установленому порядку, частки учасників у спільній власності на будинок і порядок користування приміщеннями в ньому підлягають відповідній зміні. Варто згадати також положення Конституції України, де вказано, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним, а примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток із мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів із наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану (ч. 3, 4 ст. 41). Чинний ЦК України передбачає припинення права на частку у спільному майні за рішенням суду на підставі позову інших співвласників, якщо: 1) частка є незначною і не може бути виділена в натурі; 2) річ є неподільною; 3) спільне володіння і користування майном є неможливим; 4) таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї.

У п. 22 рішення у справі «Siryk проти України» (2011) заявниця скаржилася, що її *право дотримуватися своїх поглядів і поширювати їх* було порушено, та що її було незаконно покарано судами за критику державного службовця [6]. Відповідно до статті 10 Конвенції будь-яке втручання державного органу у здійснення свободи вираження поглядів повинно бути законним: перше речення другого пункту, по суті, передбачає, що будь-яке обмеження вираження поглядів повинно бути «встановлене законом». Для дотримання цієї вимоги втручання не просто повинно ґрунтуватися на національному законодавстві, саме законодавство має відповідати певним умовам «якості». Зокрема, норма не може вважатися законом до того часу, поки її не буде сформульовано з достатньою точністю для того, щоб надати громадянину можливість регулювати свою поведінку: він повинен бути здатен – за потреби, за відповідної консуль-

тації – передбачати тією мірою, що є розумною за відповідних обставин, наслідки, які може потягнути за собою його дія. Рівень точності значною мірою залежить від змісту норми, про яку йдеться, сфери її регулювання і кількості та статусу тих, кому вона адресується. Поняття передбачуваності стосується не тільки поведінки, наслідки якої заявник повинен мати можливість обґрунтовано передбачати, а й «формальностей, умов, обмежень або санкцій», які можуть поширюватися на таку поведінку, якщо буде встановлено, що вона порушує національне законодавство (п. 34, 35 відповідного рішення ЄСПЛ). ЄСПЛ встановив порушення ст. 10 Конвенції у цій справі, вказавши, що норми Закону, які стосувалися поняття поширення інформації, було викладено у неточних виразах, а його тлумачення та застосування залежали від практики (п. 36 вказаного рішення ЄСПЛ). Таке рішення він мотивував такими положеннями законодавства України. Ст. 40 Конституції України гарантує кожному право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. Проте законодавством чітко не встановлено, чи буде таке звернення підпадати під визначення поширення недостовірної інформації (ст. 277 ЦК України). Така ситуація в українському законодавстві дещо покращилась із ухваленням Пленумом Верховного Суду України постанови від 27 лютого 2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи». У п. 16 цієї постанови зазначено, що у випадку, коли особа звертається до зазначених у ст. 40 Конституції України органів із заявою, в якій міститься та чи інша інформація, і в разі, якщо цей орган компетентний перевірити таку інформацію та надати відповідь, проте в ході перевірки інформація не знайшла свого підтвердження, вказана обставина не може сама по собі бути підставою для задоволення позову (мається на увазі позов про захист честі, гідності та ділової репутації у зв'язку з поширенням неправдивої інформації, поданий особою, якої стосувалося вказане вище звернення), оскільки у такому випадку мала місце реалізація особою конституційного права, передбаченого ст. 40 Конституції України, а не поширення недостовірної інформації. У випадку звернення особи із заявою до правоохоронних органів судам слід враховувати висновки, викладені у Рішенні Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року № 8-рп/2003 (йдеться про тлумачення положень ст. 7 ЦК УРСР, у якому вказано, що викладення у листах, заявах, скаргах до правоохоронного органу відомостей особою, на думку якої посадовими чи службовими особами цього органу при виконанні функціональних обов'язків порушено її право, не може вважатися поширенням відомостей, які порочать честь, гідність чи ділову репутацію або завдають шкоди інтересам цих осіб). Разом із тим наявність у такому зверненні завідомо неправдивих відомостей, а також у разі встановлення, що для звернення особи до вказаних органів не було жодних підстав і було викликано не наміром виконати свій громадський обов'язок або захистити свої права, свободи чи законні інтереси, тягне відповідальність, передбачену законодавством України (абз. 2–4). Однак слід наголосити на тому, що визначення поняття «поширення негативної інформації» необхідно закріпити на законодавчому рівні.

Таким чином, недостатньо забезпеченими, з погляду ЄСПЛ, в Україні є право на зміну по батькові, як один із аспектів права на повагу до особистого та сімейного життя, право на свободу погля-

дів у частині невизначеності на законодавчому рівні поняття «поширення негативної інформації» та право спільної часткової власності, як складова права власності. Із аналізу реакції вітчизняного законодавця на рекомендації, висловлені ЄСПЛ щодо вдосконалення національних гарантій правозахисту, у сфері цивільного законодавства можна зробити висновок, що такі рекомендації, хоч і враховуються при прийнятті нових нормативно-правових актів чи внесенні змін до вже існуючих, проте не повністю. Так, у чинному ЦК України передбачено підстави припинення права особи на частку у спільному майні за рішенням суду на підставі позову інших співвласників, проте недостатньо законодавчо забезпеченим залишається право особи на зміну по батькові як складова права на повагу до особистого та сімейного життя та право особи дотримуватися своїх поглядів і поширювати їх у контексті поширення негативної інформації про посадових і службових осіб.

Література:

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_month_2015_VIL.pdf.
2. Рішення ЄСПЛ у справі «Garnaga проти України» від 16.08.2013: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19612>.
3. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Видавничий Дім Ін Юре, 2006. – 310. – 312 с.
4. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 12. – С. 16–24.
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Seryavin and others проти України» від 10.05.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19612>.
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Siruk проти України» від 30.06.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19612>.

Гарасымив О. Ю. Решения Страсбургского суда, в которых отмечаются дефекты национальных законодательных гарантий прав человека и состояние их выполнения в Украине

Аннотация. Статья посвящена отобранию и анализу тех решений Европейского суда по правам человека по делам против Украины, в которых указано на законодательные дефекты в области гражданского права. Приведены виды прав, нарушение которых констатировано в исследованных решениях. Проанализирована реакция национального законодателя на констатированные дефекты.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод, законодательные дефекты, национальные законодательные гарантии, гражданское право.

Harasymiv O. Strasbourg Court decisions, in which disadvantages of national legislative guarantees of human rights have been stated and status of their implementation into Ukrainian legislation

Summary. The article is devoted to singling out and analysis of judgments of European Court of Human Rights in cases against Ukraine, which indicated legislative shortcomings in field of civil law. The types of rights violations ascertained in surveyed decisions are shown. The response of national legislator to stated disadvantages is analyzed.

Key words: European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, legislative defects, national legislative safeguards, civil law.